

НАРОДНА ТРАДИЦИЈА

Циљ и задаци предмета

Један од пресудних разлога за формирање наставног предмета *Народна традиција* јесу алармантни извештаји истраживача (етнолингвиста, етнолога, фолклориста, етномузиколога) који упозоравају на убрзано одумирање многих важних елемената традицијске културе и њихов нестанак из праксе, оптицаја и - најзад - из живота самог.

Директно увођење најмлађих нараштаја кроз одговарајућу наставу усмерену на ревитализацију традиције, један је од начина да се то спречи или макар одложи. Правилним, одмереним и правовременим пласирањем информација о народној традицији постижу се и многа друга добра, као што су стицање свести о себи самом и свом месту у свету сличних и различитих, формирање представе о континуитету и укоренјености и сл.

Концепција наставе овог изборног предмета посебан нагласак ставља на локалну народну традицију, чиме се у мултинационалној и мултиконфесионалној средини, каква претеже у Србији, чувају права и особености мањина и њихов идентитет.

Намера је да се ученику овај изборни предмет понуди од првог разреда, али се отвара могућност и за опредељење почетком наредног циклуса све до краја општег образовања.

Циљ:

Остварити директно увођење ученика у активности ревитализације традиције кроз непосредно упознавање материјалне и духовне традицијске културе свог народа и народа у ужем и ширем окружењу.

Задаци:

Усвајање елементарних знања о:

разлици између фолклорног и актуелног окружења, и то кроз:

- упознавање са основним фолклорним текстовима (бајке, легенде, приче, песме, пословице);

- упознавање са дејим фолклором (игре и кратке текстуалне форме као што су загонетке, успаванке, разбрајалице итд.);

- усвајање елементарних знања о носећим наставним мотивима (различити за сваки разред у првом циклусу);

годишњем циклусу, и то кроз познавање:

- основних разлика између градског и сеоског начина живота,

- основних сезонских радова,

- основних обичајно-обредних радњи везаних за те радове,

- основних и општих празника,

- обичајно-обредних радњи везаних за те празнике.

ПРВИ РАЗРЕД

(1 час недељно, 36 часова годишње)

Циљ и задаци:

- упознавање основних елемената дејег фолклора (игре и кратке текстуалне форме);

- овладавање декоративним елементима главних (најопштијих) фолклорних празника (верских и сезонских) везаних за годишњи циклус;

- стицање елементарних знања о носећим наставним мотивима (хлеб и биљке).

ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ И АКТИВНОСТИ

Избор садржаја у првом разреду у највећој мери се препушта учитељу, а препоручују се постојећи описи фолклорних игара и штампане збирке текстова дечјег фолклора. Садржаји за овај изборни предмет могу се обухватити кроз следеће теме:

Тема: *Питај своју баку...*

Ова тема може подстаћи активности од капиталног значаја у сваком амбијенту. Како теренски рад показује да су старе жене најбољи информатори и главни носиоци народне традиције, оно што би баке могле да кажу деци само по себи би обезбедило компаративни материјал за цео низ наставних активности. Деца могу да истражују и сазнају шта баке кажу о:

- играма којих су се играле кад су биле мале
- песмама које су се певале у то време
- причама које су њима њихове баке причале
- обичајима у којима су учествовале (слава, поворке, бадњак, Божић, нова година, богојављење, Ђурђевдан, биљобери...)
- ручним радовима које су радиле као девојчице
- одећи, обући, фризурама и украсима из њихове младости итд.

Тако скупљена обавештења могу да буду драгоцене и као подаци независно од наставе, па би школа могла да формира сопствену датотеку од прикупљеног материјала и континуирано је допуњава и обогаћује. Поред тога, неговање праксе *Питај своју баку...* може позитивно да утиче на ревалоризацију и побољшање положаја старих у породици (о којем социолошка истраживања такође пружају обесхрабрујуће податке).

Тема: *Радови и празници*

У оквиру практичне наставе, за први разред се предвиђа развијање моторичких вештина кроз израду предмета према постојећем моделу међу материјалним споменицима традицијске културе. То практично значи да је пожељно искористити сваку прилику да се нешто прави рукама, а да при том буде везано за неку занимљиву причу или догађај. На пример, у јесен (кад школа почиње) завршавају се последње жетве и бербе, што може бити одличан повод да се праве:

- "*богу брада*" (од последњег снопа било којег жита, а у септембру се жању још само сточна жита), или да се инсценирају:
- "*муке блаженог Гроздија*" (пут који грожђе прође док не постане вино) зависно од тога где се школа налази.

Обоје се, наравно, може радити у свакој школи, али се настава знатно обогаћује могућношћу директног увида у процес (виноградарски крај) или у оригинални предмет (пољопривредни крај са "божјим брадама" на њивама после жетве). Подразумева се да конопљарски и ланарски крајеви уместо "Гроздија" могу приказивати конопљине/ланове муке и слично. Фолклорни текстови који обрађују ове "муке" постоје и лако су доступни.

Овде долазе и пратеће (углавном декоративне) радње уз велике, опште празнике као што су Божић и Ускрс. Ту се нарочито мисли на:

- *засејавање жита на св. Варвару* (уочи Божића),
- *вертеп* (тамо где постоји као традиција, а тамо где га нема, може се свеједно правити место Христовог рођења, не као део традиције него као пригодна активност),
- *фарбање ускрићних јаја*.

Као пратеће објашњење уз све ове активности најбоље могу послужити одговарајуће легенде и фолклорне приче или предања, који на овом узрасту врло добро замењују теорију. Уз сваку од наведених активности може се пронаћи адекватна игра, пратећа песма

или плес (костимирани или не). Пожељно је комбиновати их све заједно, како се најчешће и одвијају у оригиналном окружењу.

Тема: *Зимски хлебови и пролећно биље* (носећи мотив за први разред)

Радње и предмети уз радове и празнике имају пригодни карактер, али неки мотиви могу да послуже као извор сталног интересовања и обраде. За зимски период (прво полугодиште) то може бити:

- *Хлеб*: од савлађивања самог процеса мешања хлеба, па до његове многоструке намене, сваки сегмент може бити подједнако занимљив и поучан на овом узрасту. Ту долазе и посебни хлебови који се месе за здравље стоке (округли са рупом, као ђевреци), за пчеле, за здравље укућана и слични, све до славског колача који је прича за себе. Посебно може да се обрађује шарање славског колача какво јесте и какво би могло бити кад се деци објасни да се преко фигура на колачу остварују жеље током следећих година дана (о фолклорним хлебовима постоји и богата стручна литература). Зависно од амбијента, може се отићи у пекару да се види како то стварно изгледа, или код домаћице која има наћве - према могућностима. Неки елементи обреда који прате мешање хлеба доступни су и на овом узрасту, на пример кратки текстови ("Кисни, не мисли, стигло ме до врата") који се, у правој употреби, говоре као део басме за дизање теста, али се у приповедном контексту могу наћи као анегдоте, ритмизована проза и сл. У пролеће, све до Ускрса, главна окосница наставе у овом предмету морале би бити:

- *Биљке*: од ђурђевданских до ивањских венчића, сваки је прилика да се изађе на отворено, да се беру биљке и учи о њиховим лековитим и другим својствима, да се чују приче или песме о њима, и да се деци пренесе неопходност поштовања и чувања живог света. Упознавање са биљкама, друкчије овде него у ботаници и настави из области уметности, мора почети у овом раном узрасту да би се створила основа за каснију надградњу. Биљке у народној традицији имају необично значајну улогу, од веровања у њихове магичне моћи (које се могу и злоупотребити), па све до конкретне рецептуре за лечење многих болести. За то постоје многи готови приручници, као и - чак три - речника народне религије о биљкама.

ДРУГИ РАЗРЕД

(1 час недељно, 36 часова годишње)

Циљ и задаци:

Усвајање знања о фолклорним празницима, биљкама и хлебовима (што су били носећи наставни мотиви у првом разреду), кроз следеће:

- познавање разлике између отвореног и затвореног простора (ливада - кућа);
- познавање разлике између настањивог и ненастањивог простора (шта је најмањи услов да се нешто сматра домом);
- познавање различитих облика становања (пећина, кућа, село, варош, град);
- елементарно познавање структуре традиционалне куће.

Тежиште је, заправо, на продубљивању, проширивању и систематизовању знања која су ученици понели од куће. Ни у другом разреду није предвиђено додавање потпуно нових и непознатих, методолошки тешко савладивих или нејасних наставних јединица.

ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ И ВРСТЕ АКТИВНОСТИ

Избор садржаја у другом разреду такође се препушта учитељу уз препоруку да се и даље користе постојећи описи фолклорних игара и штампане збирке текстова дечјег фолклора. Садржаји за овај изборни предмет могу се обухватити кроз следеће теме:

Тема: *Биљке*

Како је посебност овог предмета у континуитету и развојности наставе, оно што је започето у првом разреду - рад са хлебовима и биљкама - наставља се и у другом, с тим што може добити за нијансу сложености садржаје. На пример: ако су се у првом разреду сакупљале биљке да би се од њих правили венчићи, у другом разреду од сакупљеног биља могу се правити хербаријуми. Пошто су деца у другој години учења већ писмена, књига са биљкама и кратким текстовима испод сваког узорка за њих може имати вишеструки значај, нарочито ако буду охрабрена да уз посебне биљке запишу и кратке приче о њима, нпр. о *расковнику* (Вуков речник), о *дану-и-ноћи* (предање о маћухицама), о *ружи* (бајка "Трнова Ружица"), о *дрену* (предање о медведици и дрени), о *белом луку* (предање о семену белог лука од којег виле остају бесмртне), о *напрати* (предање о невидљивости њеног семена), итд. Уз тај *Хербаријум чаробног биља* једнако је важно правити и *Хербаријум лековитих трава* за који се упутства могу наћи у *Речнику народних веровања о биљкама* Веселина Чајкановића или у Софрићевом речнику сличне намене. Знања која се стекну у тим раним данима учења могу послужити као база за касније корисно познавање основних лековитих трава као што су нана, камилица, мајчина душица, ртањски чај, жалфија, сена, вранилова трава, кантарион, пелен итд. Што се тиче хлебова (који су производ обраде одређеног биља), они и даље остају извор најразноврснијих садржаја за зимски период без вегетације, односно за време које се мора проводити у учионици.

Тема: *Кућа*

Треба искористити све предности компаративног метода (град - село, некад - сад, старо - ново...), а и посебну пажњу обратити на следеће:

- огњиште - као центар некадашње куће и почетак сваког шпорета, микроталасне рерне и слично; оно је уз то и центар окупљања породице и центар породичног култа и култа предака, што ће као теоријска настава доћи на ред у следећем циклусу; упознавање огњишта у другом разреду треба да послужи као основа за будућу наставу;

- воду - која некад није била у кући већ се у њу доносила; аналогно томе, у кући није било ни тоалета ни купатила, а ни места на коме се пере веш; ако је могуће, треба у оригиналном амбијенту показати како свака од тих ствари изгледа (поготову прање веша на потоку/реци, доношење воде за пиће, потапање вуне/конопље и сл.); насупрот томе, свака кућа је имала посебно место на коме стоји вода за пиће која се нарочито покрива и сл.

- осветљење - које некад није било на струју; чак је и свећа велики луксуз из новијег доба, те треба показати луч и друге биљке за осветљавање, уз обавезно огњиште и његову ватру као осветљење.

Један од начина да се све ово обједини била би интегративна тема *пре струје* (водовода и канализације) која би децу мотивисала да размишљају о могућностима живота битно друкчијег од оног на који су навикла. За те потребе могуће је организовати једнодневну очигледну наставу у некој етно-кући (каква постоји, на пример, у селу Јазак недалеко од Београда), на имању у близини школе (под условом да задовољава потребе такве наставе), или на неком другом за то погодном месту (зависно од наставног амбијента).

Кућа пружа практично неограничени извор мотива за креативну и занимљиву наставу, поготову када јој се додају и економске зграде у дворишту сеоског домаћинства (штала, сеник, дрвара, оставе, пушница, кокошињац...) и посебна места као што су башта, буњиште итд.

Она такође може послужити као подлога за:

- разликовање мушких и женских радова у животу на селу (у поређењу са градом), па и за евентуалне будуће женске студије, ако се за тим укаже потреба. У том смислу, настава на терену се може искористити за практично испробавање таквих могућности (рецимо заменом теза - дечаци раде женске, девојнице мушке послове, и сл.).

- упознавање живог света везаног за човека: домаће животиње (живина, стока) насупрот дивљим животињама, било да су опасне (вук, медвед, дивљи вепар...), безопасне (јелен, срндаћ, веверица, твор...) или просто штеточине (лисица, ласица, јазавац, зец...). То је такође и добра прилика за први помен амбивалентних животиња као што су змија (чувар кућа и отровница), видра, мунгос и сл.

Нарочито је важно упознати структуру куће (где су животиње, а где људи, шта је горе, а шта доле итд.), посебно њен културни хоризонт (ниво свакодневних послова, према коме се одређују горе/икона и доле/кревет у кући), да би се обезбедила основа за будућа знања о обичајно-обредној пракси везаној за животни циклус (од другог образовног циклуса надаље).

ТРЕЋИ РАЗРЕД

(1 час недељно, 36 часова годишње)

У трећем разреду у оквиру овог изборног предмета, наставља се развијање тема из прва два разреда (*Питај своју баку, Радови и празници, Зимски хлебови и пролећно биље; Биљке и Кућа*) и додаје им се нов носећи мотив у оквиру теме **Традиционални занати**.

Циљ и задаци:

- развијање знања о фолклорним празницима, биљкама, хлебовима и кући - дому,
- познавање разлика између отвореног и затвореног простора (ливада - кућа),
- упознавање различитих традиционалних заната у окружењу,
- стицање елементарних знања о појединим традиционалним занатима,
- упознавање са фолклорним веровањима као пратећим формама традиционалних заната,
- упознавање карактеристичних обичајно-обредних облика понашања везаних за одређене традиционалне занате,
- упознавање типичних традиционалних заната урбаних и руралних средина,
- схватање значаја о чувању и неговању традиционалних заната.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

У трећем разреду ради се и даље на продубљивању, проширивању и систематизовању знања која су ученици понели од куће и/или стекли у претходна два разреда кроз изучавање овог изборног предмета. Тежиште је заправо на додавању новог носећег мотива *Традиционални занати*, као некадашњег облика производне људске

делатности, са пратећим фолклорним обележјима простора и времена у којима су настали и као такви надаље се развијају.

Преко изучавања традиционалних заната, ученици ће упознати многе, већ заборављене, професије и моћи ће да се упознају са једним сасвим другачијим начином живота који је, већини њих, данас непознат. Традиционалних заната има много, а одлуку о избору наставних садржаја доноси учитељ/наставник у складу са могућностима које нуди окружење - амбијент. Зависно од амбијента, наставни садржаји могу бити:

- пекар - пекара;
- посластичар - посластичарница;
- воденичар - воденица; млинар - млинара;
- ковач - ковачница; колар, сарач;
- кројач - кројачница;
- ткач/ткаља, разбој, преслица и вретено;
- јорганџија и вуновлачар - вуновлачара;
- обућар, опанчар;
- крзнар - ћурчија,
- занати некад и сад,
- традиционални занати села и града,
- традиционална занатска производња насупрот фабричкој - индустријској производњи.

Избор садржаја за овај предмет препушта се учитељу уз препоруку да обавезно реализује три последње ставке са понуђене листе садржаја. Истовремено, препоручује се учитељу да поведе рачуна о директној повезаности носеће теме *Традиционални занати са трећом, четвртом и петом темом (Наше наслеђе, Материјали и њихова употреба и Људска делатност)* у оквиру обавезног предмета *Природа и друштво*. Ова непосредна корелација садржаја обавезног и изборног предмета може се искористити као предност при интегрисаном тематском планирању у реализацији разредне наставе. Поред интегрисаног тематског планирања, пожељно је користити феноменолошки приступ при изучавању наведених садржаја у оквиру овог изборног предмета.

ЧЕТВРТИ РАЗРЕД

(1 час недељно, 36 часова годишње)

У **четвртом разреду**, у оквиру овог изборног предмета, ради се и даље на развијању тема из прва три разреда и додају им се нови носећи мотиви кроз теме *Традиционални облици транспорта и транспортна средства, Народни музички инструменти и Носиоци народне традиције*.

Циљ и задаци:

- продубљивање знања о фолклорним празницима, биљкама, кући, занатима;
- стицање елементарних знања о традиционалним облицима транспорта и транспортним средствима и њиховом значају за живот људи на селу и у граду;
- упознавање различитих народних музичких инструмената и њихове улоге у традицијској култури;
- упознавање са носиоцима народне традиције (усменим, писаним и материјалним);
- схватање важности чувања и неговања народне традиције.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

У четвртном разреду ради се и даље на продубљивању, проширивању и систематизовању знања која су ученици понели од куће и/ или стекли у претходна три разреда преко изучавања овог изборног предмета. У овом наставном програму тежиште је на новим носећим мотивима. То су: *Традиционални облици транспорта и транспортна средства* и *Народни музички инструменти*, са пратећим фолклорним обележјима простора и времена у којима су настали. Ученици ће такође, моћи да упознају начине преношења садржаја народне традиције са једне на другу генерацију.

Преко изучавања ових тема, ученици ће упознати многе, већ заборављене облике транспорта и транспортних средстава, као и народне музичке инструменте и моћи ће да се приближе једном сасвим другачијем начину живота који је, већини њих, данас непознат. Одлуку о избору наставних садржаја доноси учитељ у складу са могућностима које нуди окружење-амбијент. Наставни садржаји могу бити:

Тема: *Традиционални облици транспорта и транспортна средства*

- сувоземни унутрашњи саобраћај (пешачки саобраћај, колски саобраћај, занимања у сувоземном саобраћају);

- трасирање, изградња и одржавање путева;
- пратећи објекти (ханови, караван - сараји...);
- значајни путеви у прошлости;
- поштански саобраћај (голубови писмоноше, писмоноше - татари, телали...);
- саобраћај на води (транспорт водом, од балвана до брода, прелаз преко воде - брвно, скела, корпе, мостови...)

Тема: *Народни музички инструменти*

- врсте народних музичких инструмената (гусле, фрула, гајде, свирала од сламе, свирала од перја црног лука, пиштаљка од врбове гране, "виолина" од кукурузовине, свирала од кукуте, тиква...);

- материјали од којих су израђени музички инструменти;
- улога музичких инструмената у обележавању годишњег циклуса обичаја (обреди и празници) и животног циклуса обичаја (рађање, крштење, свадба, испраћај у војску).

Тема: *Носиоци народне традиције*

- начини преношења народне традиције (усмени, писани и материјални садржаји);
- начини чувања традицијске културе;
- науке, установе и друштва које се баве чувањем и неговањем традицијске културе;
- преношење садржаја народне традиције из садашњег времена на наредна поколења.

Избор садржаја за овај предмет препушта се учитељу, уз препоруку да поведе рачуна о директној повезаности носећих тема са темама у оквиру обавезних наставних предмета: *Српски (матерњи) језик*, *Природа и друштво*, *Музичка култура* и *Ликовна култура*. Ова непосредна корелација садржаја обавезних и изборног предмета може се искористити као предност при интегрисаном тематском планирању у реализацији разредне наставе. Осим интегрисаног тематског планирања, пожељно је користити феноменолошки приступ при изучавању наведених садржаја.